

РОЛЬ ГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 4(27), с. 72–76

Обґрунтовано методологічні основи контролю, розкрито його роль, особливості й значення в діяльності підприємств різноманітних форм власності, чітку ідентифікацію контролюючих суб'єктів, визначення характеру зв'язку та співвідношення між ними. Викладено роль господарського контролю в умовах ринкових відносин та його місце в системі фінансового контролю.

У господарському контролі яскраво виражається його інформаційна та корекційна сутність. Господарський контроль є універсальним засобом одержання інформації по каналу зворотного зв'язку, він дає можливість будувати оперативну інформацію, яка об'єктивно відтворює стан справ на підконтрольних об'єктах, відповідність їх діяльності накресленій програмі; виявити недоліки у рішеннях, які приймаються, організації виконання, способах та засобах їх реалізації тощо. Існування господарського контролю обумовлюється, насамперед, потребою практики і, зокрема, необхідністю поліпшення економіки країни, посилення боротьби з такими негативними явищами, як розтрата, розкрадання, марнотратство. Вважаємо за потрібне розглянути господарський контроль як незалежний від фінансового контролю.

Сутність контролю, економічну необхідність, роль і значення для вітчизняної теорії у наукових джерелах обґрунтовано такими економістами, як І. А. Белобжецький [3], М. Г. Белов [4], М. Т. Бідуха [7], Ф. Ф. Бутинець [8], Е. А. Вознесенський [10], Л. М. Крамаровський, М. В. Кужельний, В. М. Мурашко, В. Я. Савченко, В. В. Сопко, М. Г. Чумаченко, О. О. Шпіг та ін. Розроблені відомими вченими основи контролю як науки, його методологія і донині залишаються основою практичної діяльності всіх контролюючих органів.

Метою дослідження є превалювання ролі господарського контролю на підприємстві, обґрунтування самостійності господарського контролю від фінансового та висування його на підприємстві на перше місце. Об'єктом дослідження є господарський контроль, як необхідна умова існу-

вання та ефективного функціонування соціально орієнтованої економіки. Методологічною основою дослідження є загальнофілософські принципи об'єктивності та взаємного зв'язку. Використовується системний підхід — господарський контроль розглядається як органічний елемент цілісної системи, детермінованої у своєму бутті як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами.

У сучасних умовах господарювання контроль визначається не як надзвичайний захід або тимчасова кампанія, що здійснюється від випадку до випадку, а як постійно діюча, науково обґрунтована і добре продумана система активного спостереження і перевірки процесів виробництва, розподілу, обміну і виробничого споживання. Контроль забезпечує необхідний в економіці зворотний зв'язок, систематичне порівняння планів і фактичних результатів, що є необхідною умовою прийняття правильних управлінських рішень. При цьому контроль у багатьох випадках допомагає уникнути помилок, наявність яких в економіці коштує дуже дорого. Добре поставлена система контролю сприяє більш активному залученню іноземних партнерів та інвесторів, для яких вона є важливим фактором формування довіри до регіональної влади. Крім того, за допомогою контролю визначають відповідність процесу господарювання й управління, виявляють відхилення, допущені при реалізації цих рішень. Господарський контроль здійснюється з боку суспільства і держави з метою зміцнення стану економіки народного господарства і підвищення ефективності господарської і фінансової діяльності на підприємствах.

Реформування форми власності та створення нового механізму господарювання призвели до суттєвих змін в організації і методах здійснення контролю. Чинне в Україні законодавство вимагає контролю за дотриманням законності господарських явищ і процесів, але комплексний підхід до вирішення організаційних та процедурних основ здійснення господарського контролю практично відсутній.

Особливе місце господарський контроль займає в системі фінансового контролю. Формування господарського контролю обумовлюється, насамперед, потребою практики і, зокрема, необхідністю поліпшення економіки країни, посилення боротьби з такими негативними явищами, як розтрата, розкрадання, безгосподарність, марнотратство. Господарство є процесом виробництва матеріальних благ. Господарський контроль являє собою контроль процесів виробництва, тобто системи взаємодії об'єктивного (базисного) і надбудовного факторів у сфері виробництва, розподілу й обміну суспільного продукту.

Вважаємо, що в основу класифікації контролю за організаційними формами доцільно покласти структуру органів контролю, що виступають його суб'єктами. У свою чергу, це дає змогу розподілити контроль на зовнішній (державний, приватний) і внутрішній (відомчий або галузевий і контроль власника). Така класифікація обґрунтовується тим, що спрямованість різних органів контролю різна. Наведені на рис. 1 дані показують, що державний контроль свою увагу в основному зосереджує на ключових позиціях економіки, господарської діяльності й збереженні власності в різноманітних галузях народного господарства, міністерствах, комітетах, відомствах і на підприємствах.

Останніми роками в літературних джерелах наведено (хоча й різні) визначення поняття господарського контролю, що сприяло розробці його теорії. Господарський контроль базується на використанні контрольних функцій діючої системи господарювання, що взаємодіє на підприємствах в умовах переходу до ринкових відносин з функціями, які виконують фінанси [10, 34].

У навчальній літературі тривалий час сфера діяльності господарського контролю звужувалася, і вся система контролю зводилася до проведення ревізій на підприємствах. Водночас багато вчених визнавали господарський контроль як самостійну навчальну дисципліну. Природно, що формування теорії — це складний, тривалий і суперечливий процес. У процесі його можуть бути і помилкові думки, деякі раніше прийняті положення можуть навіть відхилятися або замінитися іншими. Правильно відзначає Луї де Бройль, що “люди, які самі не займаються наукою, доволі часто думають, що науки дають завжди абсолютно достовірні результати... Однак сучасна наука, так само як і історія наук у минулому, доводять, що стан справ зовсім не такий” [11, 292, 293]. Процес формування науки про господарський контроль пояснюється не недоліками його практики, прорахунками в господарському керівництві та наявністю на сучасному етапі розкрадань майна, і особливо державного, а зростаючою роллю контролю в умовах переходу до ринкових відносин і закономірністю ускладнення господарських та економічних зв'язків.

На нашу думку, об'єднання господарського та фінансового контролю не виправдано насамперед з погляду системи державного господарювання на підприємствах. Господарський контроль на підприємствах необґрунтовано посувається на

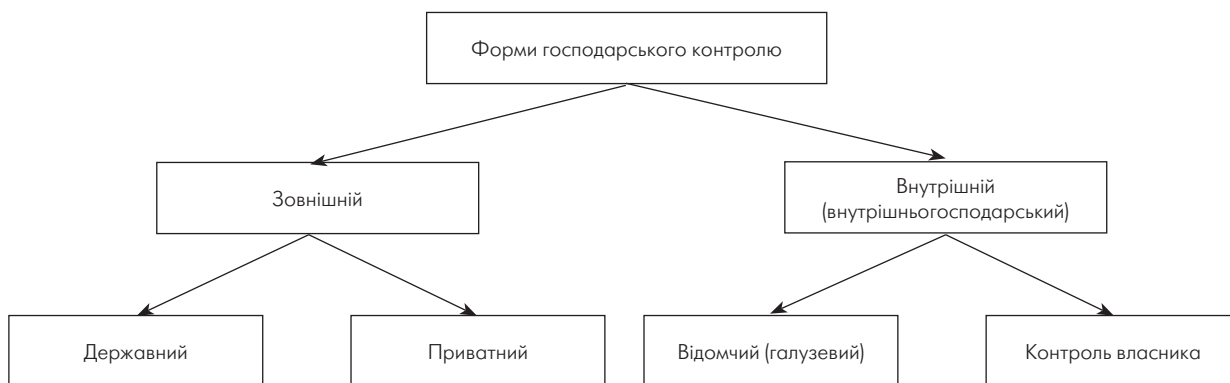

Рис. 1. Класифікація форм господарського контролю

друге місце, на першому ж — фінансова сторона (фінансовий контроль). Фінансовий контроль, як вже зазначалося, базується на використанні контрольної функції фінансів, що впливає з господарської діяльності підприємств. Отже, на рівні підприємства пріоритет має господарський контроль, що базується в системі господарювання ринкових відносин на різноманітних формах власності.

Слід зазначити, що господарський контроль базується не на використанні контрольних функцій фінансів, а на механізмі державного господарювання, що тісно пов'язано з використанням фінансових ресурсів. Крім того, господарський контроль охоплює як процес виробництва, так і процеси товарного обігу, що, в свою чергу, тісно пов'язані з фінансами. Здійснення господарського контролю ґрунтується на раціональному використанні механізму державного господарювання, і проявляється в тісному зв'язку з іншими функціями цієї категорії. Отже, можна зробити висновок, що господарський контроль є найважливішим важелем управління економікою, діючий засіб попередження порушень законності, невичерпне джерело інформації про позитивні й негативні сторони діяльності підприємств.

Господарський контроль безупинний у часі й покликаний забезпечувати повну і суцільну перевірку всіх його об'єктів у їх внутрішньому зв'язку. Він використовує не лише грошові показники, а й натуральні, що визначає їх перспективу. Зрозуміло, що існування фінансового контролю пов'язано з наявністю товарно-грошових відносин, що обумовлює його історичні межі. Незважаючи на те, що господарський контроль відіграє важливу роль у забезпеченні збереження майна в масштабі всього народного господарства, він, як функція управління, обмежується господарською діяльністю підприємств. Коли підприємства працюють в умовах переходу до ринкових відносин, центр ваги по керівництву й управлінню переноситься безпосередньо на ці об'єкти. Система управління по вертикалі втрачає свою першорядну роль за господарською і фінансовою діяльністю на підприємствах. Водночас, відповідно до п. 2 ст. 33 Закону України "Про власність" "державні органи, уповноважені управляти державним майном, ...здійснюють контроль за ефективністю використання і схоронністю довіреного їм державного майна" [1].

Розуміння необхідності нових підходів до збереження майна і достовірного відображення зобов'язань підприємств в умовах переходу до

ринкових відносин сприяє пошуку нових форм контролю. Зміст і місце контролю в системі управління обумовлюється характером соціально-економічних відносин та політичної організації суспільства. Створена система господарського контролю в Україні базувалась на основі командно-адміністративного устрою й основна увага зверталася на політичні функції контролю і його масовість. Це негативно позначилося на компетентності контролю та об'єктивності його результатів. Об'єкти управління поступово почали виходити від об'єктивного контролю, а його процес в більшості випадків ставав все більш формальним.

Господарський контроль має свої атрибути (об'єкти, суб'єкти і мету дослідження). Об'єктом контролю є сфера його діяльності, що визначається формою власності, рівнем і системою управління [8, 45]. Ці реальні цілеспрямовані дії керівництва й управління, що спираються на пізнання об'єктивних законів, вивчення суспільного виробництва — для досягнення мети, поставленої суспільством. Реальна дійсність суспільного виробництва є дуже різноманітною, що визначає й різноманіття суб'єктів контролю. Власне кажучи, кожний суб'єкт контролю здійснює перевірку визначеної сукупності його об'єктів, що об'єднані спільністю їх змісту. Проте це зовсім не означає, що різноманітна сфера суспільної і державної діяльності контролюється тільки визначеними ідентичними суб'єктами контролю. В умовах взаємозв'язку і взаємообумовленості суспільних явищ контроль торкається безпосередньо або побічно інтересів різних органів управління і керівництва. Безпосередньо на підприємствах суб'єкти управління наділені контрольними функціями і, по суті, здійснюють контроль у процесі господарської діяльності. Вивчення господарського контролю з урахуванням його складності об'єктивно потребує дослідження змістовності об'єкта, і особливо зовнішнього. Об'єктом зовнішнього контролю, на нашу думку, має бути господарська система, яка складається із сукупності елементів, що забезпечують цілісне та стійке функціонування господарських відносин між підприємствами.

З метою усунення дублювання контрольно-ревізійна робота всіх рівнів управління повинна здійснюватися на підприємствах не відокремлено, а в тісному зв'язку між собою. Останніми роками з'явився ряд теоретичних робіт із питань господарського контролю, але не сформувався у відокремлену галузь знань і до сьогодні, що пояс-

нюється відсутністю розробки його методологічних основ. У результаті господарський контроль не має своєї завершеної теорії, а наукові джерела обмежуються в основному лише описом практичної діяльності суб'єктів контролю.

Важливою формою вираження наукових знань господарського контролю є визначення його як економічної категорії. Спираючись на теоретичну спадщину нашої країни, вчені останнім часом зробили ряд досить ефективних і обґрунтованих спроб, щоб виокремити як самостійну галузь знання господарського контролю, розробити його основні функції та обґрунтувати методичні основи [2–4; 6]. Відповідно, це є об'єктивним процесом відокремлення та самостійного розвитку окремих галузей знань. Знаходяться вони на перетині наук, об'єднуються на підставі нових завдань, що виникли в ході розвитку знання даної галузі. Певною мірою це стосується і системи наукового пізнання господарського контролю, що, на нашу думку, виступає як самостійна наука. Професор Н. Р. Вейцман у своїх статтях, опублікованих у різний час у періодичній літературі, підкреслював, що настав час створити науку про господарський контроль. Так, ще у 1962 р. він зазначав, що "... прийшов час для глибокої розробки суми проблем, які можна об'єднати під загальною назвою "навчання про... контроль" [9, 26]. Розробка наукової системи господарського контролю є цінним внеском пред-

ставників цієї галузі знань у загальну справу переходу економіки до ринкових відносин.

Література

1. Закон України "Про власність" № 697-XII від 07.02.1991 // ВВР України, 1991. — Остання редакція від 27.06.2007 № 997-V (997–16).
2. Андреев В. Д. Ревизия и контроль в потребительской кооперации. — М.: Экономика, 1987. — 334 с.
3. Белобжецкий И. А. Финансово-хозяйственный контроль в управлении экономикой. — М.: Финансы, 1979. — 160 с.
4. Белов Н. Г. Контроль и ревизия в сельскохозяйственных предприятиях. — М.: Статистика, 1981. — 183 с.
5. Белов Н. Г. Контроль и ревизия в сельскохозяйственных предприятиях. — М.: Статистика, 1976. — 359 с.
6. Белуха Н. Т. Контроль и ревизия в отраслях народного хозяйства: Учебник. — М.: Финансы и статистика, 1992. — 368 с.
7. Білуха М. Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту. — К.: ПП "Влад і Влада", 1996. — 320 с.
8. Бутынец Ф. Ф. Предмет и объекты контроля в сельскохозяйственных предприятиях. — К.: УСХА, 1976. — 108 с.
9. Вейцман Н. Р. Контроль и учет — всенародное дело // Бух. учет. — 1962. — № 2.
10. Вознесенский З. А. Финансовый контроль в СССР. — М.: Юрид. л-ра. — 1973. — 134 с.
11. Луи де Бройль. По тропам науки. — М., 1962. — 102 с.

В умовах переходу до ринкових відносин необхідна чітка ідентифікація контролюючих суб'єктів господарського контролю, визначення характеру зв'язку та співвідношення між ними.

Суттєвим недоліком дослідження проблем господарського контролю, на наш погляд, є те, що сфера його діяльності вивчалася роз'єднано й уривчасто різними економічними дисциплінами, що не давало можливості науково обґрунтувати існування господарського контролю, виробити його методичні основи.

На наш погляд, необхідно не зводити контроль тільки до бухгалтерського (фінансового), тому що значне місце в роботі планово-економічних, виробничих, технічних та інших відділів, служб управління займають функції контролю. Фахівці витрачають багато часу на виконання контрольних функцій, тому контроль за господарськими операціями і процесами — вже прерогатива не лише одного бухгалтерського обліку.

В умовах переходу к рыночным отношениям необходима четкая идентификация контролируемых субъектов хозяйственного контроля, определение характера связи и соотношения между ними.

Существенным недостатком исследования проблем хозяйственного контроля, на наш взгляд, является то, что сфера его деятельности изучалась раздельно и нецелостно разными экономическими дисциплинами, что не давало возможности научно обосновать существование хозяйственного контроля, выработать его методические основы.

На наш взгляд, необходимо не сводить контроль только к бухгалтерскому (финансовому), потому что значительное место в работе планово-экономических, технических и других отделов, служб управления занимают функции контроля. Специ-

алисты тратят очень много времени на выполнение контрольных функций, потому что контроль за хозяйственными операциями и процессами — уже прерогатива не только одного бухгалтерского учета.

In conditions of transition to market attitudes precise identification of supervising subjects of the economic control is necessary, definition of character of communication and parity between them.

Essential lack of research of problems of the economic control, in our opinion, is that, that the sphere of its activity was studied separately and unintegrally in different economic disciplines, that did not give an opportunity scientifically to prove existence of the economic control, to develop its methodical bases.

In our opinion it is necessary to not reduce the control only to accounting (financial), because a significant place in work of economical, technical and other departments, services of management, borrow functions of the control. Experts as it was already specified, spend the most part of time for performance of control functions, because the control over economic operations and processes — already a prerogative not only one accounting.

Надійшла 30 жовтня 2010 р.